

Toeristen bezoeken Medemblik in 1873 en 1886

Reisverslagen zijn een oud genre in de literatuur. Ook bezoeken aan Medemblik zijn op deze wijze in het verleden geboekstaafd. Zo bezocht Jacob van Lennep Medemblik in 1823¹ Behalve deze landgenoot hebben ook buitenlanders de (vaar)weg naar Medemblik gevonden. In 1873 bezocht de Franse cultuurhistoricus Henry Havard onze stad en ruim tien jaar later was het de Engelsman Christopher Davies, natuurvorser in hart en nieren, die de Radboudveste aandeed. Hun bezoeken aan Medemblik hebben de beide heren netjes in een reisverslag opgetekend welke ook als zodanig zijn gepubliceerd. Wat vonden Havard en Davies van onze stad?

Wie waren Havard en Davies?

Reizen om te ontspannen of om nieuwe culturen te ontdekken is reeds heel oud. De rijke Romeinen deden het al en ook in de middeleeuwen gingen leden van de rijkste klasse vaak op 'Grand Tour' in Europa. De komst van de stoomboot en de spoorwegen heeft het reizen en het toerisme vanaf het begin van de negentiende eeuw een enorme impuls gegeven omdat het qua kosten toegankelijk werd voor de middenklasse. Voor het gewone volk bleef reizen over grotere afstanden voor niet zakelijke redenen echter een onbereikbaar ideaal, zo ze daar al behoefte aan hadden.

Om deze reden is het niet vreemd te constateren dat de beide heren over de financiële middelen beschikten om zo'n buitenlandse reis te ondernemen. Onze beide reizigers waren afkomstig uit de goede milieus. Van Henry Havard (1838) is niet zoveel bekend, behalve dat hij cultuurhistoricus was, reisde en daarover publiceerde.

De elf jaar jongere Christopher Davies (1849) was de zoon van een advocaat en tevens fanatiek geoloog. Davies kreeg de liefde voor de natuur met de paplepel ingegoten. In zijn werk voor verschillende publieke instellingen in Norfolk en East-Anglia zette hij zich in voor natuurbescherming. De bescherming van het natte natuurgebied de Norfolk Broads is vooral zijn verdienste geweest.

Evenals Havard heeft ook Davies diverse publicaties op zijn naam staan. Davies kende de publicatie van Havard over diens reis over de Zuiderzee. Hij ventileert in zijn boek een uitgesproken mening over het werk van zijn Franse collega.

Het werk is in zijn ogen 'misleitend, omdat het een overdreven beeld gaf van de gevaren van zijn reis in een plaatselijke schuit, tjalk genaamd, dat juist het veiligste schip is dat er bestaat.'

Per schip naar Medemblik

Het reizen in de tweede helft van de negentiende eeuw was in Nederland alles behalve gemakkelijk. Verharde wegen waren er nauwelijks en het spoorwegnet stond nog in de kinderschoenen. Onze buitenlandse bezoekers kozen daarom voor vervoer over water. Per slot van rekening was Nederland goed dooraderd met meren, kanalen en andere waterlopen. Personenvervoer (trekschuit) en goederenvervoer werden op deze wijze al eeuwenlang vrij effectief en efficiënt afgewikkeld. Ook de bypassende infrastructuur zoals kanalen en sluzen kwam steeds beter op orde sinds de oprichting van Rijkswaterstaat in 1798.

Voor Havard lag de keuze voor een schip min of meer voor de hand omdat hij specifiek alle aan de Zuiderzee gelegen havens wilde bezoeken. Het reisdoel van Davies was weliswaar breder, hij was voornemens een groot deel Nederland en Noord-Belgie te bezoeken, maar koos ervoor om dat via bevaarbare kanalen, rivieren en waterlopen te doen.

Omdat beide heren niet bepaald nautisch geschoold waren en geen eigen schip ter beschikking hadden, dienden ze allebei een schip inclusief bemanning te charteren. Davies achtte een klein (zeil)stoomschip (SS Atalanta van 23 ton) geschikt voor de wateren van de Lage Landen. Havard ging zeilend en koos voor een tjalk van 60 ton. De reis van Davies startte in Lowestoft (Oost-Engeland), Havard stak in Amsterdam van wal. Havard werd op zijn reis over de Zuiderzee vergezeld door de zeeschilder en oud-zeekapitein Jacob Eduard van Heemskerck van Beest. Davies had een landgenoot aangezocht om als tolk op te treden.

De aankomst in de haven van Medemblik

Bij zijn entree in de Oosterhaven maakt Davies een paar interessante observaties inzake de haven. De haven is naar zijn mening weliswaar groot maar, behalve in het midden, vrij ondiep. Davies ziet overal mannen bezig met lange stokken met zakken aan de uiteinden die modder opdreggen en in lichters laden. Hij herkende dit handmatig baggerwerk ook vanuit Norfolk.

Havard maakt aan de haven weinig woorden vuil: 'deze haven zonder schepen is een van de grootste van de Zuiderzee'. Rond de haven voelt men, aldus Havard, echter dat 'het leven zich terugtrekt en dat de bewoners weldra door de slecht onderhouden woningen zullen worden gevolgd.'

De Engelsman maakt melding van een kamer in het stadhuis waar de wanden voorzien zijn van bewerkte en geschilderde leer die oud en bijzonder mooi was. Het meest interessante object dat hij aantroef was een koperen plaat, gedateerd 1599 en duidelijk voorzien van een gegraveerde kaart van Medemblik.



Afb.1: 1 juni 1886, het stoomzeilschip *Atalanta* ligt afgemeerd in de Oosterhaven met twee opvarenden op het achterdek.

Bezoek aan het stadhuis

Havard typeert de sociaaleconomische toestand van de stad nogal negatief: 'Als Enkhuizen al een uitgestrekte begraafplaats is, is Medemblik een echt graf. Pest, cholera en hongersnood hebben er zo ernstig toegeslagen, dat het aardige stadje een bijzonder verlaten indruk maakt.' Hij wordt in zijn tocht door onze stad overmand door een 'dodelijke droefenis'. Hij spreekt zelfs van 'Een onverklaarbaar onbehagen' en de 'droefgeestige stilte drukt loodzwaar op de schouders'.

Davies lijkt minder zwaar op de hand en maakt al snel een plezierig contact met zowel de zoon van de burgemeester als de zoon van de dominee, die beide op de kade staan als ze net vijf minuten zijn aangemeerd. Op zijn tocht naar het stadhuis blijkt de stad versierd met vlaggen vanwege twee zilveren bruiloften. Hij kiest voor een bezoek aan het stadhuis omdat in zijn ogen Hollandse steden daar altijd bijzonder trots op zijn en het gebouw ook meestal een museumfunctie heeft.

Havard tekent daarentegen aan dat de Medemblikkers er genoeg in lijken te scheppen om alles te verwoesten wat vreemdelingen zou kunnen aantrekken. Het stadhuis bezat, aldus zijn verslag, een opmerkelijke raadszaal, maar de gemeenteraad zou de daarin ooit aanwezige lambrisering verkocht hebben aan een liefhebber in Den Haag.

De geschiedenis en het verval volgens Havard

Het is duidelijk dat Havard van te voren of na afloop werk heeft gemaakt van de geschiedenis van onze stad. Hoewel hij geen bronnen vermeldt, is duidelijk dat de korte historische beschrijving van de stad op werk van andere auteurs moet zijn gebaseerd. Zijn constatering dat er vorsten (koning Radboud!) gewoond zouden hebben en paleizen waren opgericht komt nogal gedateerd over. Ook vermeldt hij dat er in het jaar 807 veertig huizen zouden zijn verbrand.

Havard haalt de Italiaan Guicciardini aan die beweert, dat er ter plaatse van het kasteel in zeer vroege tijden sprake was van een heiligdom ter ere van de machtige godin Medea (compleet met standbeeld). Nog grappiger is dat de Italiaan de naam van onze stad heeft afgeleid van het vergulde standbeeld van Medea. Dit beeld zou 'blikkeren' in de zon en men zei dan gewoonlijk: 'Medea blickt'.

Even later refereert Havard aan het feit dat anderen de naam van Medemblik koppelen aan de rivier Medemelach. Maar, zo constateert Havard, 'omdat noch van de Medemelach, noch van het beeld ooit sporen zijn gevonden, lijkt het probleem mij moeilijk oplosbaar'. Naar de mening van Havard liggen de inwoners van Medemblik niet wakker van de oorsprong van de naam. De oorsprong 'van hun stad beroert ze niet, laat staan de resten ervan'.

Het verslag van Havard over Medemblik bevat maar weinig positieve waarnemingen. Feitelijk is het een aaneenschakeling van kommer en kwel. Zo stelt hij dat Medemblik minder dan een eeuw geleden nog een zekere uitstraling had vanwege het muntrecht en het vermogen om vloten uit te rusten. Bovendien liet men in één van de fraaiste havens de mooiste werf van Holland bouwen. De gebouwen staan er nog steeds, maar zijn verlaten en staan op instorten, aldus de Fransman.

Wat voor het marine-instituut geldt, geldt feitelijk voor de gehele stad: 'tegenwoordig is Medemblik geheel vervallen en er is geen brand meer voor nodig om het van de kaart te wissen. De muren scheuren, de huizen storten stuk voor stuk in en laten grote gaten achter, zoals de tanden die mankeren in het gebit van een grijsaard.' Alleen het centrum van de stad werd volgens de Fransman 'nog onderhouden met die typische Hollandse zorg, die de ouderdom zo goed versluiert.'

Na het vertrek van het marine-instituut, dat voor een korte economische opleving heeft gezorgd, viel de stad volgens Havard weer terug in 'haar doodse rust'. De gebouwen van het instituut ogen 'naargeestig en luguber' en staan op 'een plaats midden in de woestenij'. Hij maakt wel melding van het feit dat de heuveltuin van de admiraal één van de mooiste van Holland was en één van de rijkst bloeiende die men in Europa kon vinden. Op het moment van het bezoek van Havard groeien er echter rapen en aardappelen in de heuveltuin.

De stad zelf, oogt volgens Havard nauwelijks opgewekter of levendiger dan het voormalige instituut. Hij noemt het een klein evenement als een paar vreemdelingen door de verlaten straten wandelen. Havard voelt zich begluurd van achter de horretjes en de witte vitrage.



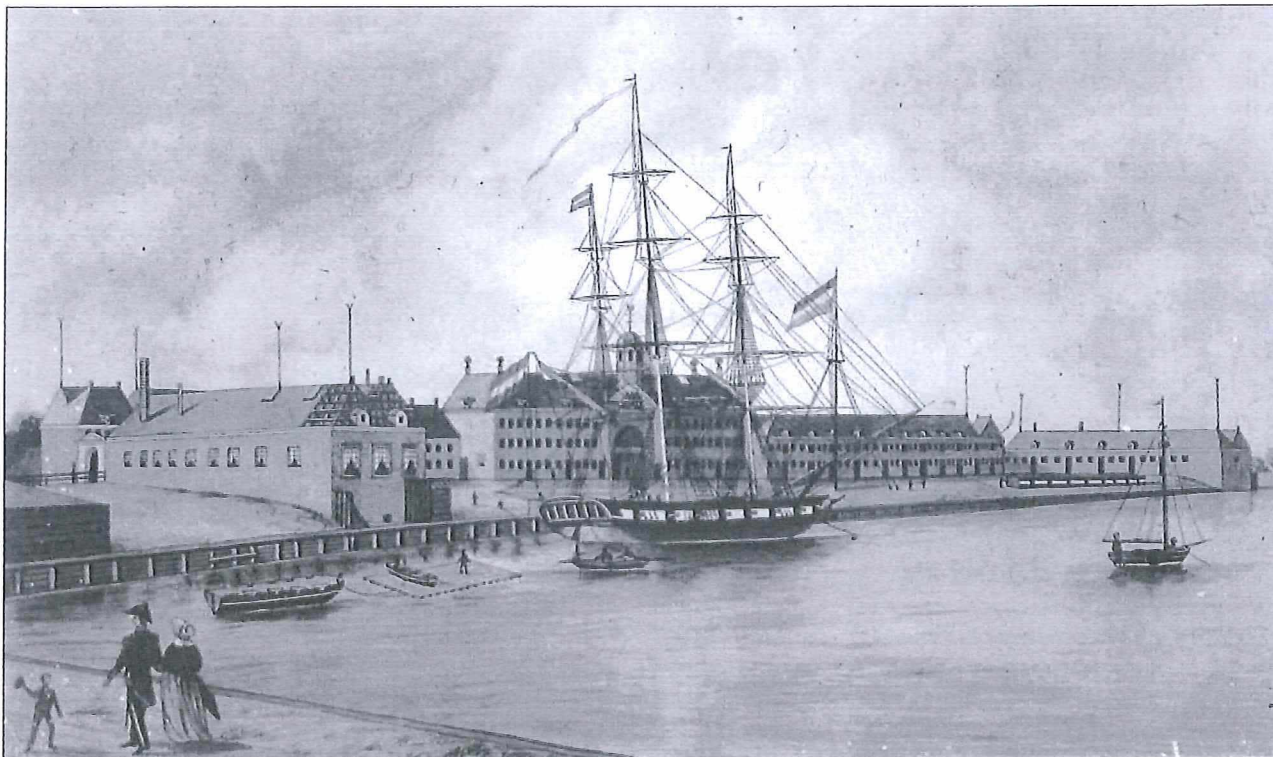
Afb.2: Het oude stadhuis omstreeks 1900.

Vrouwen in de deuropeningen buigen zich voorover om hem zolang mogelijk te kunnen volgen en voorbijgangers houden stil om het gezelschap onderzoekend aan te kijken en langdurig na te staren.

Uit de waarnemingen van Havard klinkt een duidelijk negatief sentiment door. Omgeving en bewoners maakt hij een hard en volkomen ongefundeerd verwijt: 'de eentonige, oneindige en groenen weilanden, die zich in hun teleurstellende uniformiteit rond Medemblik uitstrekken tot buiten het gezichtsveld, hebben beslist bijgedragen tot deze voortijdige ondergang.

Ook het kasteelinterieur krijgt een sneer: 'de grote zaal is ontdaan van de oude lambrisering om plaats te maken voor een fraai behangetje van vijftientig stuivers per rol. Het plafond is gewit en het geheel dient als volksmuziekzaal.

Wellicht was dat heel praktisch, maar het is beslist zeer lelijk'. Havard besluit zijn reisverslag met de volgende zin: 'Nadat we het kasteel hadden verlaten, bezichtigden we vrijwel alles wat Medemblik nog bezit aan belangwekkends uit de bloeiperiode van de voormalige hoofdstad en residentie van de Friese koningen'.



Afb.3: Het marine-instituut omstreeks 1840.

Maar ook de bewoners zelf hebben al het mogelijke gedaan om in deze sombere situatie te geraken'. Hij beklagt zich vervolgens over de weinig geregelde verbindingen met de buitenwereld. Voor het contact 'met de levenden' bestaat slechts een 'armzalige diligence' die de stad met Hoorn verbindt. Een brief vanuit Medemblik naar Amsterdam doet er volgens Havard langer over dan een reis van Calais naar Marseille.

Ook het kasteel ontkomt niet aan de kritische blik van de reizende Fransman. Hij spreekt van 'majestitelijke torens' van één van de oudste kastelen van de Lage Landen die aan de ingang van de haven stonden, maar inmiddels zijn gesloopt. In zijn ogen rest er alleen nog een 'eigenaardige ruïne'. Op basis van 'eigen onderzoek' concludeert Havard, dat hem de resten van het kasteel veel ouder voorkomen dan wordt verondersteld. Hij gaat er vanuit dat het kasteel dat Floris V liet bouwen gefundeerd is op de resten van een eerder bouwwerk van koning Radboud.

Davies de toerist

De reiziger uit Engeland bekommert zich duidelijk niet om hoe het Medemblik in sociaal en economisch opzicht vergaat. Ook de toestand van de aanwezige bebouwing wekken bij hem geen specifieke waarnemingen op.

Hij bezoekt de Bonifaciuskerk, beklimt de toren, wandelt door de stad en doet ook het kasteel aan, waar net een uitverkoop van marine-artikelen wordt gehouden. De kerkvloer noemt Davis 'komisch' want sommige grafstenen hadden inscripties waaruit een grimmige humor sprak of anderen waarop grappige tekeningen waren afgebeeld. Het uitzicht vanaf de toren was, aldus Davies, 'prachtig en zeker de moeite waard'.

De Engelse toerist maakt melding van één brede straat met stilstaande gracht in het midden en dikke rijen bomen aan weerszijden.



Afb:4: Het kasteel Radboud gezien vanuit het zuiden omstreeks 1880.

Davies wilde een foto zonder figuranten erop, maar zag dit plan in duigen vallen toen binnen een paar minuten kinderen toestroomden en op de brug over de gracht gingen staan. Het viel Davies verder op dat veel huizen in Medemblik waren voorzien van 'spionnetjes'. Een gebruik waar hij echter ook vanuit East-Anglia mee bekend was.

Slot

Havard vervolgde zijn reis per rijtuig via Opperdoes naar Noord-Scharwoude om aldaar de stoomtrein te pakken naar zijn volgende bestemming: Nieuwediep. Hij koos voor deze route omdat het weer slecht was, de zeereis lang en moeilijk. Bovendien had hij op de route naar Nieuwediep langs de kust geen enkele bestemming in petto.

Davies maakte eerst nog een uitstapje naar Twisk en zette met het stoomschip vanuit Medemblik ook koers naar Nieuwediep.

Ad Kamma
Hoogkarspel, juli 2015

Geraadpleegde bronnen

G. Christopher Davies, *De ontdekking van Nederland. De tocht van de SS Atalanta over de rivieren en kanalen van Nederland en Vlaanderen*, Amsterdam, 2001, 114-119.

Henry Havard, *Pittoreske reis langs de dode steden van de Zuiderzee*, Amsterdam, 2012, 74-82.

P.S. Teeling en H. Langereis, *Medemblik; grepen uit de roemrijke geschiedenis van de oude Radboudstad*, Medemblik, 1988, 93-95.

Herkomst afbeeldingen:

Arnold de Greeuw, Medemblik: 1 t/m 4.

¹ Zie ook de Jaaruitgave van 2005.